

Міністерство освіти і науки України
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти
Міжнародний жіночий правозахисний центр
«Ла Страда-Україна»

ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Навчально-методичний посібник

Київ 2008

Третинна	Потерпілі	Виявлення причин та особливостей поведінки і свідомості, які привели до виникнення проблеми, усунення причин через перенавчання людини, підвищення її соціального статусу, підтримку у влаштуванні в житті	Робота в конкретному випадку, рефлексія, переключення і перенавчання, створення виховних ситуацій, показ перспективи, реконструкція характеру, заохочення, інформування, переконання, включення в різноманітні види діяльності і позитивно соціалізуюче середовище
----------	-----------	--	--

Питання для обговорення:

3. **Що таке соціальна профілактика? Коли вона може здійснюватись?**
4. **У чому полягають завдання соціальної профілактики?**
5. **Які існують види соціальної профілактики?**
6. **Які характерні риси кожного з видів соціальної профілактики?**

Список літератури до підрозділу:

1. Запобігання торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / К.Б. Левченко, О.А. Удалова, І.М. Трубавіна та ін. ; заг. ред. К.Б. Левченко та О.А. Удалової. – К. : Міленіум, 2005. – 210 с.
2. Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Кол. авт. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 40. – 164 с.
3. Соціальна профілактика торгівлі людьми : навч.-метод. посіб. / за ред.. К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. – К. : Держслужба, 2005. – 244 с.

3.2. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна діяльність з профілактики торгівлі людьми

Основні поняття підрозділу: соціально-педагогічна робота, підтримка, допомога, самопоміага, втручання, діагностичний, мотиваційний, прогностичний, змістовий, операційний, контрольо-корекційний компоненти профілактики, функції соціального педагога: комунікативна, охоронно-захисна, соціально-терапевтична, попереджувально-профілактична, організаційна, корекційно-реабілітаційна, діагностична, прогностична, мотиваційна, освітня, виховна.

Соціально-педагогічна діяльність сприяє соціальному вихованню, соціалізації, соціальному розвитку як особистості, так і соціальних груп. Вона орієнтує на створення умов для попередження, подолання проблем. Об'єктом соціальної педагогіки визнано не тільки дітей і молодь, а й групи, що є важливим у контексті

роботи з учнями ПТУ як вікової і професійної спільноти.

Усі існуючі підходи в соціально-педагогічній діяльності розглядають учнівський колектив як фактор соціалізації дітей, умову успішного виховання дітей, наголошують на пріоритеті інтересів щодо виховання дітей над державними, сімейними, створюють умови для успішного виховання дітей у колективі, сприяють виконанню колективом своїх функцій.

Соціально-педагогічна робота з профілактики торгівлі людьми здійснюється інституціонально через надання соціально-педагогічних послуг переважно у сфері соціальної роботи та сфері освіти.

Система соціально-педагогічної роботи з профілактики торгівлі людьми в системі ПТНЗ має такі важливі теоретичні положення і визначення:

1. Соціально-педагогічна діяльність є правозахисною за своєю сутністю, вона спрямована на створення умов через надання послуг підтримки, допомоги, самопомоги, втручання для реалізації дитиною своїх прав. Права людини є невід'ємними, всеосяжними і рівними, ними володіють усі діти, дорослі. Вони реалізуються через споживання дитиною соціально-педагогічних послуг за своїм бажанням і вибором.

2. Соціально-педагогічна робота з профілактики торгівлі людьми є соціально-педагогічною діяльністю в межах конкретної установи.

3. Система роботи має відповідати чинному законодавству в Україні про освіту, соціальні послуги, прав дитини.

Таким чином, метою роботи соціального педагога можна визначити надання соціально-педагогічних послуг для реалізації дитиною своїх прав, запобігання їх порушенню. Мета втілюється в завданнях підтримки дитини, допомоги їй, стимулювання до самопомоги. Засобами соціально-педагогічної роботи з учнями в ПТНЗ є а) методики роботи: діагностики, мотивації, планування спільно з дітьми розв'язання проблем, відбору послуг відповідно до проблем конкретної особистості, надання цих послуг, контроль за результатами; б) умови ефективної діяльності: принципи діяльності, її методичне та організаційне забезпечення (до цих умов роботи дитина відношення не має). Результатами соціально-педагогічної роботи з дитиною щодо профілактики торгівлі людьми є її розвиток, який виявляється в поліпшенні якості життя дитини.

Рис. 3.2.1 Система надання соціально-педагогічних послуг дітям

До компонентів, що відбивають структуру роботи з профілактики торгівлі людьми, належать: діагностичний, мотиваційний, прогностичний, змістовий, операційний, контрольно-корекційний.

Цільовий компонент системи полягає у визначенні мети і завдань роботи соціального педагога з профілактики торгівлі людьми, соціально-педагогічних послуг, які є основою для конструювання компонентів системи роботи (інформування, консультування, сприяння, втручання), створення банку даних дітей груп ризику, визначення партнерів роботи з ними. *Сутність діагностичного компонента* системи полягає у виявленні критеріїв та показників роботи подолання кризи особистості, порушення її прав (якості життя) на основі застосування методів, які вивчають дитину в статичі та динаміці. *Мотиваційний компонент* системи полягає в активізації та стимулюванні дитини до співпраці із соціальним педагогом щодо розв'язання її проблем. На стимулювання та активізацію особистості до взаємодії із соціальним педагогом спрямована соціальна реклама. Індивідуально-позитивна мотивація формується через застосування методики контактної взаємодії, спонукання дітей до самооцінки і саморефлексії щодо розв'язання проблем.

Прогностичний компонент системи реалізується в межах обраної відповідно до порушень прав дитини стратегії трансформації особистості, колективу, сім'ї. Етапами педагогічного проектування реалізації обраної стратегії трансформації є: педагогічне моделювання, проектування, конструювання. Основним методом планування роботи є комплексно-цільовий через комплексні цільові програми різного рівня. Педагогічним методом планування роботи є показ різних перспектив особистості у цій співпраці. Сутністю *змістового компонента* системи соціально-педагогічної роботи є надання послуг інформування, консультування, соціальної опіки в різних видах роботи: а) соціально-педагогічному обслуговуванні – вид соціально-педагогічної роботи, спрямований на задоволення потреб і розв'язання поточних проблем розвитку особистості, подолання протиріч, які виникають у процесі її життєдіяльності, через надання послуг допомоги і самопомоги дітям; б) соціально-педагогічній реабілітації – вид соціально-педагогічної роботи, який передбачає комплекс послуг підтримки особистості, реалізації нею своїх прав, розбудови суспільних зв'язків та відносин, пов'язаних з погіршенням стану здоров'я, інвалідністю, зміною статусу, умов життя; в) соціально-педагогічному супроводі – вид соціально-педагогічної роботи, що передбачає довготривалу, різноманітну підтримку і допомогу та різним категоріям дітей та молоді в кризових ситуаціях щодо створення умов для подолання кризи (чи її можливої компенсації), формування здатності особистості самостійно розв'язувати свої проблеми, стимулювання до самопомоги, застосування втручання в справи особистості у випадку порушення її прав; г) соціально-педагогічній профілактиці – це комплекс послуг, які спрямовані на створення умов для попередження утиску, порушень прав дитини, наслідків і причин цих порушень.

Сутність *операційного компонента* системи полягає у відборі технологій для здійснення різних видів роботи та методик надання послуг учням. Технологіями, які використовуються майже в усіх видах роботи з дітьми, є: технологія формування критичного мислення, особистісно-орієнтована технологія, педагогіка співробітництва, педагогічної підтримки. До технологій соціально-педагогічної профілактики належить технологія "рівний – рівному". Технологіями і методиками соціально-педагогічної реабілітації є: короткотермінове втручання і тривала реабілітація, дорадництво, посередництво. Технологіями і методиками, доцільними в соціально-педагогічному супроводі, є: технологія соціального супроводу, фасилітація, соціальне навчання, дорадництво, посередництво. Соціально-педагогічне обслуговування здійснюється як соціальне навчання, дорадництво, фасилітація. Методики роботи з окремими типами дітей можуть бути застосованими в різних видах роботи одночасно.

Сутність *контрольно-коригуючого компонента* системи полягає у виявленні результатів роботи через нагляд за дотриманням прав учнів в установі, житті через співбесіди з дитиною, відвідання її вдома та супервізію. Супервізія – це процес, спрямований на підвищення якості роботи соціального педагога, турботу про фахівця (наставництво і кураторство). Супервізія поєднує в собі контроль, корекцію і методичну допомогу соціальним педагогам ПТНЗ, які ведуть роботу з профілактики торгівлі людьми. Суб'єктами супервізії є державні установи (які

опікуються проблемами протидії торгівлі людьми) і науковці; об'єктами – ПТНЗ та їх працівники, які здійснюють безпосередню роботу з протидії торгівлі людьми.

До компонентів, які забезпечують умови успішної діяльності, впливають на її якість, належить: орієнтаційний, етичний, методичний, організаційний.

Сутність *орієнтаційного компонента* системи соціально-педагогічної роботи з профілактики торгівлі людьми полягає у виділенні принципів роботи, які спрямовують її на розвиток особистості і забезпечення її прав: 1) суспільно-політичних (пріоритет прав дитини в сім'ї; законність); 2) організаційних (детермінізм, доступність послуг; ресурсна обґрунтованість роботи; демократизм; гнучкість, реальність; міжсекторальне партнерське втручання в розв'язання проблем дітей; результативність; оптимальність та інновації; співпраця і солідарність з дітьми, розподіл відповідальності за розв'язання проблем); 3) педагогічних (комплексний, диференційований підходи; системність і систематичність у роботі; гуманізм; науковість; зворотний зв'язок; цілеспрямованість, компетентність); 4) соціально-педагогічних, пов'язаних з особливостями групи ризику (спрямованість на розвиток особистості; позитивна модель життя; суб'єктність та об'єктність дитини в роботі водночас; активізація дитини в розв'язанні проблем, мотивація до співпраці).

Сутність *етичного компонента* соціально-педагогічної роботи з профілактики торгівлі людьми складають: а) етичні цінності: біологічні, соціальні, духовні (пов'язані зі специфікою професійної діяльності альтруїстичного характеру, етичної відповідальності перед професією, пов'язані з потребою професійної самореалізації, самоствердження); б) етичні принципи: рівність у наданні послуг, конфіденційність, толерантність, спрямованість на самовизначення особистості, у тому числі – суверенітет та автономія її, добровільність прийняття послуг дитиною, об'єктивність (реальність сприйняття проблем), соціальна відповідальність, субсидіарність, меліоризм; в) моральні норми, що відбивають цінності і принципи, конкретизують їх у стандартах поведінки.

Сутність *методичного компонента* системи полягає в здійсненні методичної роботи та підвищенні кваліфікації. Методичну роботу визначаємо як цілісну систему взаємопов'язаних дій і заходів, яка ґрунтується на досягненнях науки, передового досвіду й на конкретному аналізі роботи фахівців і спрямована на підвищення їх готовності до професійної діяльності до рівня сучасних вимог розвитку суспільства. Змістом методичної роботи є: методична та теоретична, спеціальна підготовка до роботи з сім'єю, соціально-педагогічна і педагогічна, психологічна, загальнокультурна, загально-технічна, правова і медична підготовка. Методична робота здійснюється як інформаційне забезпечення – надання інформації працівникам – суб'єктам роботи з профілактики торгівлі людьми в різних формах. Підвищення кваліфікації здійснюється шляхом навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації; шляхом навчання у тематичних постійно діючих і (або) короткотермінових семінарах. Метою підвищення кваліфікації соціальних працівників ПТНЗ є забезпечення підвищення рівня готовності працюючих фахівців до роботи з профілактики торгівлі людьми.

Зміст готовності визначає завдання і зміст підвищення кваліфікації соціальних педагогів ЦССМ до роботи з профілактики торгівлі людьми.

Сутність *організаційного компонента* нашої системи соціально-педагогічної роботи з профілактики торгівлі людьми полягає в переведенні роботи з режиму становлення до функціонування і потім – до розвитку. Розвиток ПТНЗ є необхідним у контексті забезпечення дітей послугами, які відповідають їх проблемам, передбачає виконання соціальним педагогом функцій менеджера. Організація надання послуг дітям різними суб'єктами здійснюється через моделі взаємодії державних і недержавних організацій: 1) модель взаємодії суб'єктів з державною домінантою; 2) модель дуалістичних відносин, які реалізуються через управлінські рішення у формі спільних наказів, угод про співпрацю. Взаємодія здійснюється через спільні угоди, накази про співпрацю фахівців різних установ за ініціативою соціальних педагогів ПТНЗ і за згодою керівництва закладу.

Методичні основи соціально-педагогічної роботи з профілактики торгівлі людьми в ПТНЗ, враховуючи її призначення і завдання, відбивається в змісті функцій соціального педагога. До їх числа належать:

1. *Комунікативна функція*. Передбачає налагодження комунікативних зв'язків між собою всіх суб'єктів роботи з особистістю, встановлення і підтримання контакту з дитячим колективом; здійснення обговорення і прийняття спільних рішень в інтересах окремої дитини; ознайомлення з правами дитини; здійснення переконання, інформування, навіювання, володіння мистецтвом усного мовлення; організацію спілкування в різних формах, забезпечення зворотного зв'язку, прояву емпатії, соціальної перцепції, доброзичливості, вміння знаходити вихід із складних ситуацій спілкування з дітьми, вибудовувати конкретні висловлювання тощо.

2. *Охоронно-захисна функція*. Передбачає відстоювання прав дитини в суспільстві для найкращого, всебічного виховання і розвитку дітей, розвитку і нормального функціонування особистості, колективу в цілому; забезпечення представництва особистості на різних рівнях суб'єктів роботи з нею, лобіювання в органах влади рішень в інтересах дитини.

3. *Соціально-терапевтична функція*. Передбачає налагодження і корекцію стосунків у колективі, в сім'ї, середовищі, подолання кризових ситуацій дитини через організацію самоусвідомлення нею ставлення до себе, до оточуючих, до навколишнього середовища. Передбачає роботу над собою і стосунками між членами колективу, наслідком чого має бути становлення адекватної самооцінки, подолання конфліктів, формування доброзичливої атмосфери в колективі, відчуття захищеності, безпеки.

4. *Попереджувально-профілактична функція*. Полягає у виявленні, запобіганні та обмеженні причин кризи особистості та умов нереалізації нею своїх прав; передбачає виявлення причин та запобігання умовам, що заважають здоровому функціонуванню і розвитку особистості. Правоцентричний підхід до профілактики торгівлі людьми вимагає орієнтації на виявлення порушень прав, створення умов для усунення цих порушень та умов для їх реалізації через показ позитивних моделей життя, виховання, дозвілля, працевлаштування.

5. *Організаторська функція.* Здійснюється соціальним педагогом як менеджером соціальних послуг, що надаються за бажанням особистості. Передбачає структурування, планування, розподіл професійної діяльності, координацію роботи фахівця з членами колективу, кооперацію ним ресурсів в інтересах дитини. Передбачає залучення інших фахівців до розв'язання проблем і задоволення особливих потреб дітей.

6. *Корекційно-реабілітаційна функція.* Полягає у створенні умов для виходу особистості з кризи, відновленні сил і здоров'я дитини, дорослих для розвитку потенційних можливостей дітей і молоді з функціональними обмеженнями і залученні їх до участі в суспільному житті з урахуванням особливостей їхньої життєдіяльності. Здійснюється соціальним педагогом і залученими фахівцями за участю членів сім'ї, колективу.

7. *Діагностична функція.* Полягає у виявленні порушень прав людини, у з'ясуванні причин і наслідків, тенденцій щодо виявлених порушень як основи для подальшого захисту законних прав, їх відновлення як основи для вибору шляхів роботи з особистістю, люб'ювання її інтересів тощо.

8. *Прогностична функція.* Виконується на передбачення криз, проблем особистості, пов'язаних із її функціонуванням та розвитком. Передбачає врахування перспективи виявленого в соціально-педагогічній роботі на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому, окремої сім'ї) при складанні комплексно-цільових програм, планів роботи, розпорядчих документів тощо.

9. *Мотиваційна* (спонукальна, наснажувальна) функція. Полягає у формуванні позитивної мотивації особистості до розв'язання власних проблем, до виходу з кризи і переходу до розвитку. Передбачає спонукання її до взаємодії з проблемних питань, активізацію потенціалу особистості, стимулювання її до співпраці.

10. *Функція соціального контролю.* Здійснюється за дотриманням відновлених прав, за дотриманням виконання функцій та обов'язків як основи нормального функціонування особистості і переходу її до розвитку.

11. *Освітня функція.* Передбачає ознайомлення дітей із правами людини, обов'язками учнів ПТНЗ, з поняттям відповідальності за порушення прав. Спрямовується на формування життєвих умінь і застосування їх у колективі і середовищі.

12. *Виховна функція.* Спрямована на педагогізацію мікросередовища і суспільства. Передбачає пропагування позитивної моделі життя і формування ставлення до себе як до суб'єкта, а не об'єкта будь-якого впливу в суспільстві, органах влади. Передбачає дії з подолання споживацького ставлення до держави, її представників – соціальних педагогів.

Ролі, які може виконувати в межах своїх функцій соціальний педагог: адвокат, експерт, посередник, помічник, соціальний терапевт, конфліктолог, організатор соціального виховання, громадський діяч.

Соціально-педагогічні підходи до профілактики торгівлі людьми доводять пріоритет інтересів дитини над державними і сімейними, державний підхід до соціалізації особистості, необхідність соціально-педагогічної складової в діяльності фахівців різних сфер щодо соціалізації дитини; провідну роль

педагогіки в розвитку особистості, розв'язанні комплексу проблем, необхідність педагогізації сім'ї і соціального середовища в інтересах дитини, першочергового розв'язання найгостріших проблем особистості; одночасного впливу соціального педагога на розвиток особистості, колективу, соціуму, фактори соціалізації. Соціально-педагогічна робота має спрямовуватися на розвиток особистості.

Питання для обговорення:

- 1. Що включає в себе поняття соціально-педагогічна діяльність?**
- 2. Які компоненти відбивають структуру роботи з профілактики торгівлі людьми? В чому полягає сутність кожного з них?**
- 3. Якими є функції соціального педагога?**

Література до підрозділу:

1. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія та практика : моногр. / Трубавіна І.М. – К. , 2007.– 388 с.

3.3. Інноваційні технології профілактики торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти

Основні поняття підрозділу: технологія «рівний – рівному», критичне мислення, педагогічна підтримка, рефлексія, метод перенавчання, переключення, підтримування, вентиляція, методика організації колективних творчих справ, програма, орієнтована на теми інтеракції, рольова гра, моделююча гра, аналіз конкретної ситуації, робота в малих групах, тренінг.

3.3.1. Трубавіна І.М. , Зеленський Р.М., Калашнікова Л.М., Черножукова Н.Л. Педагогічні технології навчально-виховної роботи з учнями

Сучасна навчально-виховна, соціально-педагогічна та соціальна робота із запобігання торгівлі людьми вимагає використання нових технологій роботи, яким притаманні такі спільні ознаки:

1) суб'єкт-суб'єктні стосунки між педагогічними працівниками і учнями, які виявляються в рівності психологічних позицій учасників; обопільній активності сторін, при якій кожна сторона відчуває вплив і сама впливає; взаємному проникненні у світ відчуттів і переживань один одного, готовності прийняти точку зору іншої людини.

2) спрямованість на формування самостійності людини в розв'язанні її різних проблем;

3) спрямованість на формування життєвих умінь у поєднанні з повагою до іншої людини.

Такими технологіями в роботі з учнями ПТНЗ є: технологія «рівний-рівному»,